will make it possible to use certain achievements to clarify the origins of national land law. Historical and legal research of this topic will contribute to a deeper understanding of the protection of property rights and the peculiarities of its legal regulation, increase the efficiency of the institution of property rights at the present stage of establishment of the Ukrainian state.

The article is devoted to the characteristics of the formation of legal regulation of land relations in the Volyn province as part of the Russian Empire (1793–1917).

The author notes that in land relations in Volyn as part of the Russian Empire (late XVIII – early XX centuries.) There were certain features not typical of other Ukrainian regions: there were strong influences of Polish law, which could not be completely eliminated from practical application; in Volyn, local customary law, designed to regulate land relations (from purchase and sale to inheritance), had a strong influence; significant role in the economic and social life of the region was played by large landowners.

It is concluded that in the early twentieth century, the largest amount of land in the Volyn province was owned by large landowners (including German and Czech colonists), while the peasantry, which was the largest group of the population of the then Volyn, owned a small amount of land. At that time there was an evolution of land relations in the countryside, resulting in a reduction in the number of landed estates and social stratification of the peasantry.

So, in the land legal relations in Volyn as a part of the Russian Empire (the end of the XVIII – the beginning of the XX century) certain peculiarities were observed, which were not peculiar to other Ukrainian regions.

Key words: legal taxiing, land legal relations, property law, Volyn province, Russian Empire.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.13

УДК 340.15

Ю.В. ОЛІЙНИК

Юрій Вадимович Олійник, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка*

ORCID: 0000-0002-8675-8044

ПОРЯДОК РОЗГЛЯДУ СПРАВ У ЛЬВІВСЬКОМУ АПЕЛЯЦІЙНОМУ СУДІ (1919–1939 РР.)

Постановка проблеми. У сучасних умовах реформування судової системи в Україні важливе значення має вивчення історико-правового досвіду діяльності Львівського апеляційного суду, який поширював свою юрисдикцію на територію Західної України під владою Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Деякі питання щодо порядку розгляду справ у Львівському апеляційному суді вивчали такі українські вчені, як І.Й. Бойко, О. В. Липитчук, Б. Й. Тищик та інші.

Формулювання мети статті (постановка завдання). Розкриття характерних рис порядку розгляду справ у Львівському апеляційному суді (1919–1939 рр.).

Виклад основного матеріалу. Львівський апеляційний суд було утворено на базі Львівського вищого крайового суду 14 травня 1919 р. Правовою основою його утворення було спільне розпорядження міністра внутрішніх справ та міністра справедливості № 47866 від 14 травня 1919 р. Сфера його юрисдикції розповсюджувалася на такі окружні суди: Бережанський окружний суд охоплював своєю діяльністю Бережанський, Підгаєцький, Рогатинський і частину Бібського і Перемишлянського повітів (гродські суди – в Більшівцях, Бережанах, Бурштині, Ходорві, Козові, Підгайцях, Перемишлянах і Рогатині); Чортківський окружний суд охоплював Борщівський, Буцацький, Чортківський, Копичинський і Заліщицький повіти (гродські суди – в Борщові, Будзанові, Чорткові, Золочеві, Товстому і Заліщиках); Коломийський окружний суд поширював свою діяльність на Городенківський, Коломийський, Косівський і Снятинський повіти (гродські суди – в Городенці, Яблуневі, Коломиї, Кутах, Косові, Обертині, Снятині, Заболотові); Львівський окружний суд діяв на території Сокальського, Рава-Руського, Жовківського, Любачівського, Городецького, Львівського повітів, міста Львова і частини Бібського повіту (гродські суди – в Белзі, Бібрці); Станіславський окружний суд розповсюджував свою компетенцію на Калуський, Надвірнянський, Станіславський повіти (гродські суди – в Богородичанах, Делятині, Галичі, Калусі, Станіславі, Тисмениці); Стрийський окружний суд охоплював Тернопільський, Терехівський, Сокальський, Збарзький повіти (гродські суди – в Микулинцях, Новому Селі, Підволочиську, Тернополі, Терехові, Збаржі); Золочівський окружний суд діяв на території Бродівського, Каменецького, Радехівського, Золочівського, Зборівського і Перемишлянського повітів (гродські суди – в Бродах, Буську, Глинянах, Лопатині, Олеську, Підкамені, Радехові, Зборові, Залізцях, Золочеві).

Апеляційний суд у Львові під владою Другої Речі Посполитої (1919–1939 рр.) мав право розглядати апеляційні подання на рішення повітових судів (всього бл. 120 судів округу) у третій та остаточній інстанції, а у випадку оскарження рішень окружних судів (усього 11 судів) – у другій інстанції (третьою інстанцією в такому разі вважався Найвищий суд у Варшаві; після набрання чинності нового Цивільно-процесуального кодексу Польщі при Найвищому суді було створено цивільну палату, яка розглядала справи з львівського апеляційного округу)¹.

Мотивацією подати апеляцію до Апеляційного суду у Львові було передусім прагнення тієї чи іншої процесуальної сторони змінити рішення на свою користь. Причому траплялися випадки, коли апеляції пода-

вали і без великої надії на успішний розгляд справи. Наведемо, як приклад, уривок із спогадів авторитетного львівського адвоката Степана Шухевича, який відверто розмірковував щодо однієї справи, яку він (стилістично викладу збережено): «Завтра є останній день до внесення подання (мається на увазі апеляційне подання – *авт.*). До суду увійде доперва в суботу. Заки розглянуть пошту, предсідник піде на обід. У неділю не буде в суді, проте дістане до рук доперва в понеділок, а в понеділок зачинається розправа. Цей внесок мусить піти до президії апеляційного суду для полагодження. Вони його відкинуть, але все ж добре в ряди противника впроваджувати замішання, а може, будуть боятися, що може-може, найвищий суд в дорозі касації признає нам рацію. Не маю надії, аби то нам щось допомогло, але купити – не купити, а поторгувати можна»². Тобто як бачимо, апеляцію могли трактувати і як останню надію на виправлення рішення суду нижчої інстанції³.

У випадках оскарження судового вироку Апеляційний суд у Львові перевіряв рішення суду першої інстанції: залишав у силі, частково задовольняв або скасовував його. Як вища судова інстанція, він міг передати справу на повторний розгляд у той самий суд, який уже розглядав цю справу, або ж в інший суд тієї ж інстанції у межах львівського апеляційного округу. Згідно з нормами процесуального права суб'єктами апеляційного розгляду вважалися ті ж сторони, що й під час розгляду справи в першій інстанції. Суб'єкти апеляційного поділялися на активних (ті, які прагнули домогтися перегляду рішення суду першої інстанції) і пасивних (ті, проти яких був спрямований перегляд рішення). Активними суб'єктами могли виступати, як позивач, так і відповідач, залежно від того, хто з них домагався перегляду конкретної справи⁴. Могли бути присутні на розгляді апеляції і треті особи, що вступили в процес на боці позивача чи відповідача. Такі випадки мали місце, коли справа стосувалася певного підприємства, діяльність якого зачіпала інтереси багатьох осіб⁵.

Апеляцію, як правило, подавала сторона, котра вважала, що її законні права та інтереси порушені; натомість сторона, клопотання якої повністю задовольнив суд першої інстанції, не могла подавати апеляцію. Водночас, коли скарга у суді першої інстанції була задоволена частково, законодавство залишало можливість подавати апеляцію і другій стороні процесу. Законодавство передбачало реалізацію цього права також упродовж двох тижнів (згідно із ст. 397 Цивільно-процесуального кодексу)⁶. Така апеляція отримала назву «взаємної», хоч ст. 404 не подавала такої дефініції і здебільшого термін вживали неофіційно⁷. З метою порівняння зупинимося на порядку подання апеляційної скарги в сучасній Україні. Отже, апеляційна скарга подається апеляційному суду через суд першої інстанції, який виніс оскаржене судове рішення у цивільній справі. Відтак, суд першої інстанції на наступний день після закінчення строку для подання апеляційної скарги надсилає її разом зі справою до апеляційного суду⁸. Водночас у випадку оскарження рішень у кримінальних справах ст. 395 Кримінального процесуального кодексу України передбачає подання апеляції у такі терміни: 1) на вирок або ухвалу про застосування чи відмову у застосуванні примусових заходів медичного або виховного характеру – упродовж 30 днів з дня їх проголошення; 2) на інші ухвали суду першої інстанції – упродовж семи днів з дня їх проголошення; 3) на ухвалу слідчого судді – упродовж п'яти днів з дня її оголошення⁹.

У процесах перед Апеляційним судом у Львові в досліджуваній період з часу подання апеляційної скарги до її розгляду могло минути 3–4 тижні, а у т.зв. «арештантських справах» – 2–3 тижні. У випадках, коли конче необхідна була присутність трьох суддів, а не одного, на розгляд справи в Апеляційному суді потрібно було чекати від одного до трьох місяців. Загалом, до винесення вироку могло пройти, причому не тільки у Львові, до чотирьох місяців¹⁰. Однак вивчення архівних справ, розглянутих Апеляційним судом у Львові, свідчить, що чимало спроб розглядали (з періодичним переносом) по року, а то й більше (максимально, що нам траплялося – це до семи років)¹¹. У контексті цього зауважимо, що праця суддів апеляційного суду тривала сім годин у будні дні (судові службовці – вісім годин) і чотири години в суботу (службовці аналогічно). Насправді судді Апеляційного суду у Львові (як і їхні колеги з Варшави) працювали найдовше зпоміж суддів всіх інших апеляційних інстанцій – не менше дев'яти годин щоденно, що пояснюється значною завантаженістю¹².

Згідно з даними польської статистики станом на 1937 р. на одного апеляційного суддю припадало 335 справ у рік, на одного окружного суддю – 863; на одного повітового суддю – 2 700 справ. Ці показники були вищими за визначені Міністерством юстиції Польщі, в яких передбачалася норма для судді Найвищого суду – 200–250 справ, апеляційного суду – 250–300 (з яких 150 апеляцій – на рішення судів першої інстанції), окружного судді – 500–750 справ, повітового судді – 2500–3000 справ¹³. У Апеляційному суді Львова показники були вищими за середньостатистичні. Зростання кількості розглядуваних справ, а відповідно і зменшення часу на ретельне вивчення справи (помилки на стадії підготовки справи до слухання), елементарне перевантаження суддів через нестачу судових працівників і судів загалом, було однією з причин допуску судових помилок, виправляти які мав суд вищої інстанції. Як слушно вважає дослідниця О. Липитчук, на якість судових постанов у першій інстанції впливали й недоліки в системі підготовки суддівських кадрів. Зокрема, підготовка юристів у тодішніх університетах проводилася без врахування нових суспільних викликів. Стан судової практики, яку відбували апелянти на суддівські посади, також не відповідав потребам підготовки висококваліфікованих суддів першої половини ХХ ст.¹⁴

Межі апеляції встановлювалися вироком суду та апеляційною скаргою (подібно і в чинному українському законодавстві¹⁵). Зміст судового вироку в його резолютивній частині, як правило, встановлював межі обсягу апеляції, за які Апеляційний суд не міг вийти (звичайно, за умови, що при тому не порушено законодавство). Апеляційна скарга таким чином впливала на обсяг діяльності Апеляційного суду у Львові: звужувала його, коли йшлося про перегляд лише певної частини вироку суду першої інстанції, або розширювала його, коли йшлося про перегляд судового вироку цілком. Зважаючи на цей аспект, законодавство завжди чітко вимагало вказувати, щодо чого конкретно апелює та чи інша сторона процесу¹⁶.

Після того як скарга потрапляла до Апеляційного суду, перед ним поставало завдання перевірити правдивість заявленого протесту проти судового вироку¹⁷. Розгляд і перевірку апеляційних вимог Апеляційний суд у Львові міг проводити двома способами. *Перший спосіб*: на підставі поданого матеріалу перевірити оскаржений вирок суду та встановити, чи суд першої інстанції на підставі матеріалу, який був у його розпорядженні, правильно вирішив справу з матеріального і формального боку. У цій ситуації Апеляційний суд обмежувався тільки тим фактичним матеріалом, який слугував основою для оскарженого вироку та тими вимогами, які були заявлені в апеляції. У результаті такого розгляду суд підтверджував правоту суду першої інстанції, змінював вирок відповідно до вимог або повертав справу для поновного розгляду в суді першої інстанції. Діяльність Апеляційного суду у зазначених межах була лише контрольною (формальною) і, як правило, називалася неповною апеляцією. Цей вид діяльності Апеляційного суду у Львові превалує у міжвоєнний період. *Другий спосіб*: Апеляційний суд не розглядав правильність вироку суду першої інстанції в тих межах, які визначені фактичним матеріалом, поданих сторонами, а виносив новий вирок по суті справи. Така діяльність Апеляційного суду нагадувала діяльність першої інстанції та називалася повною апеляцією¹⁸.

В апеляційному поданні були передбачені такі обов'язкові елементи: 1) назва суду другої інстанції, до якої подавалася апеляція (в нашому випадку Апеляційного суду у Львові); 2) ім'я та прізвище особи, яка оскаржувала рішення суду першої інстанції; 3) посилання на рішення суду першої інстанції, що підлягало оскарженню; 4) юридичні підстави необхідності перегляду ухваленного судом рішення (скасування повністю чи частково); 5) подання фактів і процесуальних доказів, які підтверджували апеляційні вимоги тієї чи іншої сторони; підпис адвоката (як правило) чи сторони цивільної справи¹⁹. Однією із складових апеляційної скарги було обґрунтування того, в чому полягала, на думку скаржника, незаконність чи необґрунтованість рішення. Йшлося і про неправильність установлення повітовим чи окружним судом обставин, які були важливими для конкретної справи (або неправильна оцінка доказів)²⁰.

Апеляційна скарга в розглядуваний період мала відповідати чітко визначеним вимогам, зокрема: 1) зазначення чи апеляція спрямована проти всього вироку загалом, чи проти його певної частини; 2) викладення підстав апеляції із вказівкою на потребу долучення нових фактів і доказів, не долучених під час розгляду справи в окружному суді; 3) внесення про зміну вироку або його відхилення (згідно із ст. 395 Цивільно-процесуального кодексу Польщі)²¹. Якщо апеляційна скарга не відповідала вказаним вимогам і була подана з порушенням термінів подачі, її не приймали; натомість апеляційна скарга, підготовлена відповідно до усіх встановлених правил, приймалася до розгляду Апеляційним судом. Копія апеляційної скарги, як веліло законодавство, передавалася іншій стороні процесу²².

Про бажання скористатися апеляцією стороні процесу необхідно було заявити до суду першої інстанції, який розглядав конкретну цивільну справу. У випадку протермінування строку апеляційного оскарження, суд першої інстанції, як йшлося вище, відхиляв апеляційне подання. Суддя суду першої інстанції, який складав спеціальний протокол і реєстрував апеляційне подання від адвоката сторони процесу, зобов'язувався проконтролювати, щоби в документі були чітко вказані підстави оскарження, апеляційні вимоги, важливі обставини справи. Водночас суддя попереджав апелянта про юридичні наслідки подання апеляції²³.

У Львові склалося невелике коло адвокатів, котрі спеціалізувалися на поданнях апеляцій і касацій (форма оскарження). Серед них, зокрема, був і українець С. Шухевич, котрий у книзі «Моє життя» пригадував (стилістику збережено): «Не раз адвокати приходили до мене, – навіть поляки, – щоб їм виготовити касацію. Я це ї робив, але ніколи не давав на тих касаціях своєї фірми з товариських зглядів. Своєю дорогою, за таку прислугу мені плачено... Зі справ, у яких я чужим адвокатам вироблював касації, особливо інтересні були дві: одна проти комуніста Ляша про головну зраду, де я виготовив касацію адвокату Живіцкому проти присуду окружного суду в Самборі, а друга справа якогось польського митного ревідента проти присуду апеляційного суду у Львові, в якій боронили адвокати Пеллех-Личковські і д-р Ян Перацкі. В обох справах присуд ухилено»²⁴.

Разом із тим значним авторитетом користувалися й окремі судді Апеляційного суду у Львові, особливо ті, які працювали ще у Вищому крайовому суді. Наприклад, у першій половині 1920-х рр. таким був суддя Максиміліан Ладижинський, котрий згодом перебрався до Верхньої Сілезії²⁵. Значимо, що у Катовіце переїхав працювати ще один суддя з львівського апеляційного округу – А. Френдль. Значним авторитетом у правничих колах Львова користувався суддя Апеляційного суду А. Ланевський, котрий певний час редагував «Суддівський часопис» («*Czasopismo sędziowskie*»), який виходив друком у Львові у 1930-ті рр. Загалом, львівський апеляційний округ став постачальником кадрів в сусідні судові округи, і це при тому, що місцевим судам бракувало кваліфікованих суддів²⁶.

Подання апеляційної скарги автоматично призупиняло виконання рішення суду першої інстанції²⁷. Оскаржений вирок з моменту апеляції втрачав свою законну силу і не міг виконуватися надалі. Польське законодавство дозволяло апелянту відмовитися від апеляції до моменту завершення розгляду справи в Апеляційному суді Львова²⁸. Такі випадки в історії суду трапляються, хоч їх і не було багато. Здебільшого це могло статися, коли сторони раптом полюбовно домовилися вирішити суперечку і не ускладнювати взаємних стосунків, або ж з'явилися нові обставини справи²⁹. Апелянт мав право озвучити відмову, зробивши відповідну заяву перед розглядом справи або скерувати до Апеляційного суду листа. Отримавши лист із відмовою від апеляції, Апеляційний суд мав до початку відкриття засідання скасувати розгляд. Характерно, що юридичними наслідками відмови від поданої апеляції була неможливість вдруге її подати. Крім того, сторона, яка подавала апеляцію, але вирішила від неї відмовитися, зобов'язувалася сплатити всі судові витрати апеляційного провадження.

Предметом апеляції виступав безпосередньо вирок суду першої інстанції. Переглядаючи справу, Апеляційний суд досліджував як фактичну сторону справи, так і її формальну сторону у тому самому обсязі, що

й конкретний окружний суд. Таким чином, перегляд справи в апеляційній інстанції дозволяв гарантувати реалізацію права на судовий захист, позаяк передбачався другий розгляд по суті справи. Рішення апеляційних інстанцій традиційно слугувало орієнтиром для місцевих судів, що допомагало зменшити вірогідність судової помилки³⁰.

Більшість процесуальних кодексів дозволяли наводити в апеляції нові факти та посилатись на нові докази, які не були предметом перевірки й оцінки в суді першої інстанції³¹. У Польщі залишився помітний вплив австрійського процесуального права, яке забороняло подавати в апеляції нові докази на тій підставі, що таким чином мінялася матеріальна частина процесу й вироку суду першої інстанції. Якщо ж сторона оскаржувала вирок у повному обсязі, то з цього автоматично випливало, що апелянт не мав права ставити в апеляційній скарзі нових вимог, про які він не просив в суді першої інстанції. Таким чином, не дозволялося поширювати обсяг апеляції поза межі судового вироку чи змінювати позов по суті³².

При розгляді апеляцій на рішення судів першої інстанції у цивільних справах Апеляційний суд у Львові спочатку керувався нормами австрійської цивільної процедури 1895–1897 рр., а після 1 січня 1933 р. – польського Цивільно-процесуального кодексу. Цей кодекс базувався на засадах диспозитивності, рівності сторін і розпочинався з часу внесення письмової скарги до суду першої інстанції³³. Логічним завершенням процесу було винесення судового вироку, на який існувало право подавати апеляцію. Компетенцію Апеляційного суду визначали ст. ст. 393–418 Цивільно-процесуального кодексу Польщі (Dział VI. Środkiodwoławcze. Rozdział I. Apelacja)³⁴.

Після надходження матеріалів справи до Апеляційного суду у Львові його президент призначав відповідального суддю у цій справі, який ретельно вивчав матеріали на юридичну відповідність (згідно зі ст. 401 Цивільно-процесуального кодексу)³⁵. Якщо справа відповідала юрисдикції суду і була оформлена відповідно до встановлених вимог, такий суддя виносив справу на засідання. Якщо ж: 1) справа виходила за межі юрисдикції Апеляційного суду у Львові; 2) її подала особа, яка не була стороною цивільного процесу; 3) апеляцію подали з порушенням встановлених законом термінів; 4) в апеляційній скарзі не чітко зазначалося рішення суду першої інстанції, яке підлягало оскарженню; 5) не чітко вказувалася апеляційна вимога та її правове обґрунтування; 6) якщо суд першої інстанції розглянув цивільну справу, але не мав права її розглядати через визначену законом компетенцію, – то суд не приймав апеляційного подання до розгляду. У випадку, зазначеному під № 6, Апеляційний суд у Львові міг відправити справу на поновний розгляд до суду, юрисдикція якого відповідала порушеному у справі питанню³⁶. Апеляційний суд міг повернути суду першої інстанції цивільну справу для повторного розгляду у випадку, коли: 1) суд нижчої інстанції опустив деякі деталі, які в підсумку вплинули на його рішення; 2) розгляд цивільної справи у суді першої інстанції був неповним, що не створило належної картини справи (згідно із ст. 412 Цивільно-процесуального кодексу)³⁷.

Могла трапитися і така ситуація, коли справу вирішив суддя повітового чи окружного суду, який відповідно до закону не мав права її розглядати (наприклад, був родичем однієї зі сторін процесу), то рішення суду першої інстанції оголошувалося недійсним. Іншими важливими обставинами визнання рішення суду першої інстанції недійсними були порушення у 1) дотриманні вимог щодо складу суду; 2) не було реалізоване право на захист котроїсь зі сторін; 3) справа не підлягала судовому вирішенню; 4) відбулася видима фальсифікація матеріалів справи; 5) рішення суду першої інстанції суперечило саме собі³⁸.

У випадку, коли відповідальний суддя Апеляційного суду у Львові, ознайомившись із матеріалами справи, не знайшов підстав, зазначених вище, він передавав справу на розгляд суду, який мав відбутися у визначені законом терміни. Про дату засідання повідомляли сторони процесу, треті сторони (якщо такі були), адвокатів сторін. Також викликалися свідки та експерти, якщо на їхні покази покликалися сторони в апеляційному листі чи відповіді на нього.

Розгляд цивільної справи в Апеляційному суді Львова розпочинався з того, що призначений відповідальним за конкретну справу суддя знайомив присутніх з матеріалами справи. При цьому він наводив обставини справи, озвучував рішення суду першої інстанції, прописані апеляційні вимоги тощо. Як і за колишнім австрійським процесуальним правом, суддя не мав права висловлювати власну думку з приводу того, яким чином справу необхідно вирішити. Якщо виникала потреба, секретар на судовому засіданні міг зачитати окремі фрагменти з протоколу судового розгляду суду першої інстанції та детально представити всі докази, зупиняючись на показах сторін. Апеляційний суд мав право вимагати додаткові докази у справі, якщо виникала така потреба³⁹.

Після ознайомлення з основними деталями справи Апеляційний суд заслуховував сторони процесу. Згідно з чинним законодавством першим право голосу надавалося апелянтові⁴⁰. Виступи сторін вносилися в протокол апеляційного розгляду цивільної справи тільки в тому випадку й обсязі, в яких вони відрізнялися від їх виступів під час її розгляду судом першої інстанції. Зауважимо, що перегляд справи, передусім цивільної, міг відбутися і без присутності однієї зі сторін чи відразу двох сторін процесу (згідно зі ст. 402 Цивільно-процесуального кодексу)⁴¹.

Сила вироку Апеляційного суду залежала від системи апеляції. У системі неповної апеляції вирок Апеляційного суду мав силу нового вироку лише в тих частинах, які цей вирок змінювали; в інших випадках суд або стверджував лише вирок суду першої інстанції, не виносячи свого вироку по суті справи. При системі повної апеляції вирок Апеляційного суду, навіть у тих випадках, коли він стверджував оскаржений вирок суду першої інстанції, був новим і остаточним ви роком по суті справи і виконувався сторонами при допомозі Апеляційного суду⁴².

Під час судових розглядів у судах першої інстанції часто виникали потреби ухвалення постанов, які також могли не задовольнити ту чи іншу сторону процесу (наприклад, постанова про неприйняття того чи іншого доказу чи експертизи). Польське процесуальне право дозволяло сторонам оскаржити такі судові

постанови перед Апеляційним судом та домагатись перегляду. Під впливом австрійського процесуального права у міжвоєнній Польщі дозволялося подавати скарги на постанови судів першої інстанції окремо від апеляцій⁴³. Зважаючи на таку специфіку, підсилену набуттям чинності цивільного і кримінального процесуальних кодексів, на початку 1930-х рр. виникла потреба упорядкувати документообіг Апеляційного суду у Львові. Розпорядження Міністерства юстиції від 15 грудня 1932 р. рекомендувало здійснювати поділ всіх справ в архіві суду в алфавітному порядку на дві категорії: 1) «СА» – для апеляцій на рішення окружних судів; 2) «СЗ» – скарги на рішення окружних судів (сюди також належали і справи щодо визначення судової компетенції). За президентом Апеляційного суду залишалось право вносити зміни до вимог ведення документообігу, в тому числі і в судах підпорядкованого йому округу⁴⁴.

Розглянувши справу стосовно скарги на рішення суду першої інстанції, у випадку скасування і ухвалення нового або зміни старого рішення, Апеляційний суд у Львові виносив своє рішення. У рішенні Апеляційного суду у Львові, як правило, подавалися причини скасування або підтвердження судових рішень судів першої інстанції (дуже часто у формі загальних фраз). Варто звернути увагу на те, що вирок Апеляційного суду не мав сили негайного виконання у трьох випадках: 1) коли йшлося про зміну цивільного стану; 2) у випадку розлучення; 3) у справі проти державної казни. Питання продажу нерухомості затримувалося до часу набуття чинності остаточного вироку⁴⁵.

Рішення Апеляційного суду у Львові складалося з чотирьох основних частин: вступної, описової, мотивувальної і резолютивної. У *вступній частині* вказувалися час і місце винесення рішення, назва суду (в нашому випадку – Апеляційного суду у Львові), ім'я та прізвище головуєчого судді (суддів, якщо справу розглядало троє суддів), ім'я та прізвище протоколіста, назва справи та зазначення осіб – сторін справи. В *описовій частині* зазначалися: короткий зміст первісних позовних вимог і рішення суду першої інстанції, суть апеляційної скарги, посилення на докази скаржника, позицію протилежної сторони. У *мотивувальній частині* наводилися мотиви зміни чи скасування рішення суду першої інстанції (звідси і назва цієї частини), наведення встановлених Апеляційним судом обставин, посилення на відповідні статті (включно з пунктами, підпунктами й абзацами) та норми законодавства, згідно з якими ухвалено рішення. І, нарешті, в *резолютивній частині* подавалися висновок Апеляційного суду про зміну чи скасування рішення суду нижчої інстанції (часткове чи повне задоволення позову), висновок по суті позовних вимог, розподіл судових витрат між сторонами процесу, час і порядок набрання законної сили рішенням суду⁴⁶.

Висновки. Отже, обсяг діяльності Апеляційного суду у Львові був обмежений вироком суду першої інстанції та вимогами апелянта, визначав лише матеріальний бік діяльності суду і не торкався формального боку цієї діяльності. Справа розглядалася Апеляційним судом за правилами, встановленими для розгляду справи судом першої інстанції (повідомим чи окружним). Апеляційний суд у Львові переглядав справу у повному обсязі або зосереджувався лише на окремій її частині, але лише в межах поданої скарги стороною в процесі. Апеляційний суд розглядав справу по суті й ухвалював рішення, змінюючи рішення нижчого суду, або залишаючи його без змін.

¹ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934. Nr. 112. S. 2411.

² Шухевич С. Мое життя. Спогади. Лондон: Видання української видавничої спілки, 1991. С. 550.

³ Бойко І. Історія правового регулювання цивільних, кримінальних та процесуальних відносин в Україні (IX–XX ст.): навч. посіб. для студентів вищих навчальних закладів. Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2014. С. 727.

⁴ Яковлів А. Цивільний процес: курс лекцій. Регенсбург; Мюнхен: Український технічно-господарський інститут, 1948. С. 56.

⁵ *Центральний державний архів України у м. Львові* (далі – *ЦДЛАУЛ*). Ф. 205. Оп. 1. Спр. 1931. Т. 1–3 (Справа про передачу кредиторам майна нафтового товариства «Зегіль» у Надвірній у зв'язку з неспроможністю повернути заборгованості, 1924 р.). Арк. 245.

⁶ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934. Nr. 112. S. 2411.

⁷ Hroboni J. Analityczny rozbiór niektórych problemów z zakresu polskiej procedury cywilnej. *Czasopismo sędziowskie*. Organ oddziału Lwowskiego zreszenia sędziów i prokuratorów Rzpltej Polskiej. 1932. Nr. 11–12. S. 277.

⁸ Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–41, 42. Ст. 492.

⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

¹⁰ Krzyżanowski L. Sędziowie w II Rzeczypospolitej. Okręgi apelacyjne: krakowski i katowicki. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2011. S. 176.

¹¹ *ЦДЛАУЛ*. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 1923 (Справа про обвинувачення адвоката у Львові Рапса Юзефа, судового асесора Хаєка Юзефа та ін. у шахрайстві, 1932–1939). Арк. 120.

¹² Krzyżanowski L. Вказана праця. С. 178.

¹³ Krzyżanowski L. Вказана праця. С. 173.

¹⁴ Липитчук О. Соціально-правові аспекти статусу суддів у міжвоєнній Польщі (1918–1939). *Вісник Львівського університету*. 2015. Вип. 6. С. 159 (Серія «Юридична»).

¹⁵ Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 9–10, № 11–12, № 13. Ст. 88.

¹⁶ Яковлів А. Вказана праця. С. 58.

¹⁷ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934. Nr. 112. S. 2411.

¹⁸ Яковлів А. Вказана праця. С. 59.

¹⁹ Kodeks postępowania cywilnego z orzecznictwem Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych nowymi ustawami, okólnikami i rozporządzeniami Min. Sprawiedliwości, Komunikacji oraz Skarbu / Ukl. Bronisław Feller. Kraków: Nakł. Wyd-wa Ustawy Stemp-lowej Kodeksu Postępowania Cywilnego, 1938. S. 396.

- ²⁰ ЦДІАУЛ. Ф. 205 (Прокурор Апеляційного суду у Львові). Оп. 1. Спр. 39 (Обіжники, директиви і розпорядження Міністерства юстиції і голови Апеляційного суду з питань судочинства, 1924–1932 pp.). Арк. 80.
- ²¹ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934. Nr. 112. S. 2411.
- ²² Там само.
- ²³ Kodeks postępowania cywilnego z orzecznictwem Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych nowymi ustawami, okólnikami i rozporządzeniami Min. Sprawiedliwości, Komunikacji oraz Skarbu. / Ukl. Bronisław Feller. – Kraków: Nakł. Wyd-wa Ustawy Stęmp-lowej Kodeksu Postępowania Cywilnego, 1938. S. 396.
- ²⁴ Шухевич С. Вказана праця. С. 426.
- ²⁵ Krzyżanowski L. Вказана праця. S. 217.
- ²⁶ Липитчук О. Вказана праця. С. 152
- ²⁷ Hahn Z. Umorzenie postępowania egzekucyjnego. *Czasopismo sędziowskie*. Organ oddziału Lwowskiego zreszenia sędziów i prokuratorów Rzpłtej Polskiej. 1937. Nr. 2. S. 59.
- ²⁸ Hroboni J. Вказана праця. S. 272.
- ²⁹ Hroboni J. Вказана праця. S. 277.
- ³⁰ Гусаров К. Апелляционное производство в судах гражданской юрисдикции. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. № 7. С. 38.
- ³¹ Яковлів А. Вказана праця. С. 59.
- ³² Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934 – Nr. 112. S. 2412.
- ³³ Konarska P.W. Wpływ nowelizacji Kodeksu postępowania cywilnego nausprawnienie postępowania egzekucyjnego. *Studia Iuridica Lublensis*. 2016. Vol. XXV(2). S. 114.
- ³⁴ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934 Nr. 112. S. 2411–2413.
- ³⁵ Kodeks postępowania cywilnego z orzecznictwem Sądu Najwyższego i Sądów Apelacyjnych nowymi ustawami, okólnikami i rozporządzeniami Min. Sprawiedliwości, Komunikacji oraz Skarbu. / Ukl. Bronisław Feller. – Kraków: Nakł. Wyd-wa Ustawy Stęmp-lowej Kodeksu Postępowania Cywilnego, 1938. S. 396–397.
- ³⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 39 (Обіжники, директиви і розпорядження Міністерства юстиції і голови Апеляційного суду з питань судочинства, 1924–1932 pp.). Арк. 49–55.
- ³⁷ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934. Nr. 112. S. 2412.
- ³⁸ Там само.
- ³⁹ ЦДІАУЛ. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 39 (Обіжники, директиви і розпорядження Міністерства юстиції і голови Апеляційного суду з питань судочинства, 1924–1932 pp.). Арк. 55, 58.
- ⁴⁰ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934. Nr. 112. S. 2412.
- ⁴¹ Там само.
- ⁴² Яковлів А. Вказана праця. С. 60.
- ⁴³ ЦДІАУЛ. Ф. 205 (Прокурор Апеляційного суду у Львові). Оп. 1. Спр. 39 (Обіжники, директиви і розпорядження Міністерства юстиції і голови Апеляційного суду з питань судочинства, 1924–1932 pp.). Арк. 74–77.
- ⁴⁴ Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 grudnia 1932 r. Regulamin we wewnętrznego urzędowania sądów apela-cyjnych, okręgowych i grodzkich w sprawach cywilnych. *Dziennik Ustaw RP z 1932 r.* nr 114, poz. 941.
- ⁴⁵ Kodeks postępowania cywilnego z dnia 1 grudnia 1932. *Dziennik Ustaw*. 1932. Poz. 934 Nr. 112. S. 2413.
- ⁴⁶ ЦДІАУЛ. Ф. 205. Оп. 1. Спр. 1931. Т. 3 (Справа про передачу кредиторам майна нафтового товариства «Зегіль» у Над-вірній у зв'язку з неспроможністю повернути заборгованості, 1924 р.). Арк. 260–261.

Резюме

Олійник Ю.В. Порядок розгляду справ у Львівському апеляційному суді (1919–1939 pp.).

Функціонування інституту судівництва в Польщі безпосередньо залежало від юридичних традицій, суспільних змін, рівня правової культури і впливу законодавства інших країн, які свого часу були учасниками поділів Речі Посполитої. У статті проаналізовано порядок розгляду справ у Львівському апеляційному суді (1919–1939 pp.). Зазначено, що справа розглядалася Апеляційним судом за правилами, встановленими для розгляду справи судом першої інстанції (повітовим чи окружним). Апеляційний суд у Львові переглядав справу у повному обсязі або зосереджувався лише на окремій її частині, але лише в межах поданої скарги стороною в процесі. Апеляційний суд розглядав справу по суті й ухвалював рішення, змінюючи рішення нижчого суду, або залишаючи його без змін.

Ключові слова: суддя, судочинство, рішення, Львівський апеляційний суд, Друга Річ Посполита.

Резюме

Олійник Ю.В. Порядок рассмотрения дел в Львовском апелляционном суде (1919–1939 гг.).

Функционирование института судопроизводства в Польше напрямую зависело от юридических традиций, обществен-ных изменений, уровня правовой культуры и влияния законодательства других стран, которые в свое время были участниками разделов Речи Посполитой. В статье проанализирован порядок рассмотрения дел во Львовском апелляционном суде (1919–1939 гг.). Отмечено, что дело рассматривалось Апелляционным судом по правилам, установленным для рассмотрения дела судом первой инстанции (уездным или окружным). Апелляционный суд во Львове просматривал дело в полном объеме или сосредоточивал свое внимание только на отдельной ее части, но только в пределах поданной жалобы стороной в процессе. Апелляционный суд рассматривал дело по существу и принимал решения, изменяя решение нижестоящего суда, или оставляя его без изменений.

Ключевые слова: судья, судопроизводство, решение, Львовский апелляционный суд Вторая Речь Посполитая.

Summary

Yurij Olijnyk. Procedure for consideration of cases in the Court of Appeal of Lviv (1919–1939s).

The acquisition of the Polish independence state in November 1918 was a decisive condition for the establishment and develop-ment of the Polish judicial system and legal proceedings. It is noted that the functioning of the institution of the judiciary in Poland directly depended on legal traditions, social changes, the level of legal culture and the influence of the legislation of the countries that at one time participated in the division of the Second Commonwealth of Poland. The restored Polish state from the very first days of

its existence began the activities aimed at the formation of judicial authorities, for some time foreign sources of law (Austrian, German, and Russian) remained in force in its territory. During the interwar period in the Polish state a special mission was assigned to the courts, because they were the spokesman for social justice. The role of courts played an important role in their structure and leadership. The structure and management of the appellate and district courts in the judicial system of the Second Commonwealth of Poland and the characteristic features of the structure and leadership of the Court of Appeal of Lviv have been analyzed.

The Court of Appeals in Lviv was responsible for administering in its judicial district, carrying out inspections in lower courts, and bringing to justice judges and court officials through disciplinary violations, organization and reorganization of the courts of first and second instance. The Court of Appeals also dealt with the nomination and transfer of judges from one court to another, followed the law by lower courts, regulated the territory of the judicial districts (the final decision was nevertheless at the highest court in Warsaw and the Ministry of Justice), took reports on the number of cases considered by the lower courts authorities.

The article analyzes the procedure for consideration of cases in the Court of Appeal of Lviv (1919-1939s). It is noted that the case was considered by the Court of Appeal according to the rules established for consideration of the case by the court of first instance (county or district). The Court of Appeal in Lviv reviewed the case in full, or focused only on a separate part of it, but only within the limits of the complaint filed by a party in the process. The appellate court considered the case on the merits and made a decision, changing the decision of the lower court, or leaving it unchanged.

Key words: judge, court proceedings, decision, Court of Appeal of Lviv, Second Commonwealth of Poland.

DOI: 10.36695/2219-5521.2.2020.14

УДК 340.1

Ю.І. СВЕРБА

*Юрій Іванович Сверба, аспірант Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України, державний експерт Директорату правосуддя та кримінальної юстиції Міністерства юстиції України**

ORCID: 0000-0002-4846-7684

РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В МЕХАНІЗМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДОСТУПУ ДО ПРАВОСУДДЯ

Постановка проблеми. Останні роки існує стійка тенденція закріплення напряму побудови «людино-центристської держави» в програмних документах парламенту, Президента та Уряду України. При цьому доступ до правосуддя визначається як основний елемент верховенства права, якому відводиться ключова роль у забезпеченні прав і свобод людини.

Так, з метою удосконалення діяльності щодо утвердження та забезпечення прав і свобод людини та громадянина, Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015 затверджено Національну стратегію у сфері прав людини, яка, серед низки стратегічних напрямів, передбачає забезпечення права на справедливий суд¹. Щодо очікуваних результатів від реалізації зазначеного стратегічного напрямку, то вони зводяться до вдосконалення і незалежності правосуддя та спрощення доступу до такого правосуддя через інститути адвокатури і системи надання безоплатної правової допомоги.

Також у цілі 12.4 Програми діяльності Кабінету Міністрів України, схваленої постановою Верховної Ради України від 4 жовтня 2019 р. № 188-IX, передбачалося, що людина, яка опинилась у складній життєвій ситуації, отримає від держави юридичний захист. Для досягнення цілі необхідно забезпечити доступні та зручні сервіси безоплатної правової допомоги, створити ефективну систему доступу громадян до правової інформації та впровадити механізм виконання рішень Європейського суду з прав людини щодо України, який дозволить оперативно усувати відповідні структурні та системні проблеми правової системи².

Разом із тим саме по собі нормативне декларування, без розробки та впровадження комплексних і працюючих механізмів забезпечення прав людини, ставить під сумнів реалізацію позитивних змін.

Згідно з рейтингом верховенства права World Justice Project³ Україна займає 72-у позицію серед 128 країн. Попри покращення рейтингу України на п'ять позицій порівняно з попереднім роком⁴, об'єктивно існує необхідність у подальшому вдосконаленні механізму забезпечення прав людини, у тому числі й реального забезпечення доступу до правосуддя.

Існування практичних проблем із забезпеченням верховенства права і зумовлює подальше наукове висвітлення окремих елементів національного механізму забезпечення доступу до правосуддя.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Окремі аспекти права на безоплатну правову допомогу досліджувалися в працях С.М. Бреуса, Ю.О. Данилевської, В.М. Ісакова, Л.В. Павлик, З.З. Петрович, Н.Ю. Сакари, У.О. Цмоць. Разом із тим інтенсивний розвиток загальної концепції доступу до правосуддя та безоплатної правової допомоги провокує наукові дискусії на доктринальному рівні.

Формулювання мети статті. Метою статті є дослідження ролі безоплатної правової допомоги в механізмі забезпечення доступу до правосуддя, а також аналіз міжнародних зобов'язань у цій сфері.

© Ю.І. Сверба, 2020

* *Yurii Sverba, Postgraduate student of V.M. Koretsky Institute of State and Law of the NAS of Ukraine, Governmental Expert of Directorate of Justice and Criminal Justice Ministry of Justice of Ukraine*